

Vinte poemas de Euxenio Montes non recompilados

Antón Capelán Rei

Formas de citación recomendadas

1 | Por referencia a esta publicación electrónica*

CAPELÁN REI, ANTÓN (2011 [1993]). “Vinte poemas de Euxenio Montes non recompilados”. *Boletín Galego de Literatura*: 10, 69-87. Reedición en *poesiagalega.org*. Arquivo de poéticas contemporáneas na cultura. <<http://www.poesiagalega.org/arquivo/ficha/f/203>>.

2 | Por referencia á publicación orixinal

CAPELÁN REI, ANTÓN (1993). “Vinte poemas de Euxenio Montes non recompilados”. *Boletín Galego de Literatura*: 10, 69-87.

* Edición dispoñíbel desde o 25 de xaneiro de 2011 a partir dalgunha das tres vías seguintes: 1) arquivo facilitado polo autor/a ou editor/a, 2) documento existente en repositorios institucionais de acceso público, 3) copia dixitalizada polo equipo de *poesiagalega.org* coas autorizacións pertinentes cando así o demanda a lexislación sobre dereitos de autor. En relación coa primeira alternativa, podería haber diferenzas, xurdidas xa durante o proceso de edición orixinal, entre este texto en pdf e o realmente publicado no seu día. O GAAP e o equipo do proxecto agradecen a colaboración de autores e editores.

Vinte poemas galegos de Euxenio Montes non recompilados

Antón Capelán Rei

Introducción

Parece evidente que se hai unha etapa da poesía galega que precisa unha urxente investigación que supere as monografías sobre Manuel Antonio e Amado Carballo a prol dunha análise de todo o contexto na súa complexidade, esta é a da vangarda dos anos vinte. Ata o de agora aínda non dispoñemos dunha recompilación de todos os textos teóricos nin sequera dunha antoloxía poética que inclúa tamén algúns dos poemas dispersos en publicacións periódicas de Otero Espasandín, Johán Carballeira, Johán Luis Ramos Colemán ou mesmo Bal y Gay. Afortunadamente, gracias sobre todo aos ensaios de César Antonio Molina, xa podemos contar cunha boa descrición da presenza dos autores galegos nas publicacións vangardistas españolas. Por outra parte, por máis que as investigacións do profesor Martul Tobío veñen a deitar luz sobre a contribución á modernización da poesía galega dos anos vinte dos autores galego-argentinos Amado Villar e Francisco Luis Bernárdez, carecemos aínda de estudos concretos sobre as conexións dos autores galegos cos núcleos intelectuais madrileños que xiraban ao redor de Rafael Cansinos-Assens e de Ramón Gómez de la Serna. Neste sentido, é grave o descoñecemento que hai polo de agora da contribución á vangarda poética galega de Evaristo Correa-Calderón e de Euxenio Montes.

A recompilación en 1989 de vinte poemas en castelán dos anos 1919-20 de Euxenio Montes na extensa antoloxía de Francisco Fuentes Florido, *Poesías y poética del ultraísmo*, obrigarán a unha análise detallada do papel decisivo que representou este escritor ourensán na introducción da vangarda en Galicia. De todos os xeitos, non debemos esquecer que fora o propio Vicente Risco quen chamara a atención sobre o seu compañeiro de tertulia no artigo «Xente nosa. Euxenio Montes» en *A Nosa Terra* (5-VIII-1919), que serve de presentación á primeira colaboración do poeta ultraísta no boletín das Irmandades da Fala:

Si Correa Calderón, ós dazaoito anos dirixiu en Madrí un boletín literario onde colaboraban as primeiras firmas. Euxenio Montes é dabondo coñecido

onde queira que naquela vila se fale de literatura, de filosofía ou de arte: no Ateneo, na Universidade, en Pombo, onde recibe oficialmente ás súas amistades, o gran Ramón Gómez de la Serna; no Colonial, onde Cansinos-Asséns, gran concededor da nosa literatura, cisaltador de Cabanillas e de Noriega Varela, pontifica no medio dos *ultraístas*.

Erudito ós dazaioito anos, Euxenio Montes colabora nas revistas serias de Madrí; *Cervantes*, *Cosmópolis*, na revista vasca *Idearium*, nas revistas atrevidas dos novos *Perseo*, *Grecia* de Sevilla. Ten adicado moi lumiosos e fondos estudos a Pío Baroja e mais a Walt Whitman, e na súa creación persoal, móstrase na que poideramos chamar a *eistrema esquerda* da literatura; e un propugnador dos derradeiros adiantos literarios. Hai que ter en conta que hoxe en día, os galegos sómo-los máis avanzados nestas cousas de toda a Península, máis que os portugueses, máis que os catalás, máis que os vascos.

En 1984, dous anos despois do falecemento de Euxenio Montes, Sotelo Blanco Ediciones publica a *Obra en galego I* en edición preparada en 1983 por Manuel Casado Nieto e prologada polo doutor Rof Carballo, quen ocuparía a cadeira da Real Academia Española deixada baleira polo escritor de Ourense. Este volume, que no seu momento non foi obxecto de comentarios por parte da crítica especializada, debido moi probablemente a prexuízos de tipo ideolóxico, puña ao alcance do lector común *Tres contos de cegos* (1922), *Estética da muíñeira* (1922-23) e *Versos a tres cas o neto* (1930).

O título deste volume xa daba a entender que non constitúe toda a obra en galego de Euxenio Montes, pero o conxunto de artigos en galego espallados nos diferentes xornais non foron recollidos aínda noutro tomo. De calquera xeito, *Versos a tres cas o neto* está precisando aínda dunha edición crítica que, ademais da ubicación da achega de Montes no contexto xeral da produción poética galega dos anos vinte, poña ben de relevo as grandes transformacións textuais a que somete os seus poemas antes de recollelos no volume editado por Nós.

Ata o de agora, o estudo máis valioso publicado sobre a figura e obra deste escritor ourensán é *Eugenio Montes, prosista del 27. Estudio crítico y antología* de Javier Gutiérrez Palacio, publicado por Caixa Ourense en 1989. Trátase dun volume de lectura imprescindible porque proporciona un breve perfil biográfico, un intento de periodización da obra literaria e unha bibliografía moi exhaustiva da produción literaria de Montes a partir do ano 1931, pero tamén ofrece graves deficiencias que poderíamos sintetizar nos tres seguintes apartados:

O descoñecemento da etapa galega dos anos vinte e dos núcleos intelectuais de Ourense e Vigo fixo que non tivese en conta os artigos publicados por Montes en *La Zarpa*, *Galicia* e *El Pueblo Gallego*, imprescindibles para describir a súa evolución ideolóxica entre 1922 e 1931.

O autor non se distancia o preciso da figura estudada e deixa ben en evidencia os seus prexuízos ideolóxicos ao non abordar en profundidade as conexións evidentes da obra de Montes cos principios ideolóxicos do fascismo español.

A fin de lograr mellor os seus propósitos haxiográficos, o autor do volume leva a cabo unha descontextualización sistemática da traxectoria intelectual e biográfica de Montes. Tres motivos ben concretos da biografía de Montes serán suficientes para corroborar a nosa valoración; Gutiérrez Palacio garda un sospeitoso silencio sobre a ruptura dos intelectuais galegos con Montes en marzo de 1930 a través da revista *Nueva España*, a negativa de Franco a nomealo embaixador na Arxentina por causa da súa situación matrimonial e o feito de que Montes se presentase como socialista pola provincia de Ourense nas eleccións a Cortes Constituíntes de xuño de 1931.

Precisións bibliográficas

Aínda que datados o 10 de maio de 1919, os poemas «Noite» e «Neve» foron publicados no nº 96 de *A Nosa Terra* (5-VIII-1919), baixo o rubro xeral de «Esquematzacións fantesistas». Debemos advertir que nas revistas ultraístas *Cervantes* e *Grecia* Euxenio Montes publica tamén varias composicións co título xenérico de «Poemáticas esquematizacións fantesistas». A confrontación destes dous textos de Montes cos seus poemas en castelán titulados «Nieve» e «Noche», que viron a luz nos números de maio e agosto de 1919 de *Cervantes* e *Grecia* respectivamente, lévanos a pensar na hipótese dunha versión galega previa, posteriormente bastante transformada ao tempo de ser autotraducida, ata o extremo de que neste proceso textual o poema «Noite» vai desdobrase nas composicións «Noche» e «La Luna». A reprodución das versións castelás recompiladas por Fuentes Florido afórranos ter que levar a cabo un cotexo pormenorizado para demostrar as afirmacións precedentes:

Nieve

Caen puntas de estrellas sobre nuestros trajes.
Besan los cuerpos y van a adormecerse en el suelo.
Antes de tenderse en el regazo dejaron parches
blancos en los rostros.
Los copos se fragmentan en pelotas de tenis que,
al llegar a la tierra, no quieren rebotar.
Un telón de cinema golpea los iris.
Oculta el horizonte un stor.
Humor acuoso en el paisaje.

La nieve llora, largos lagrimones caen.
La nieve llama en las puertas con nudillos.
Es un caminante temeroso.
Sale el sol, las casas y los árboles desprenden monedas
[de plata y se ríen
enseñando los dientes.
El paisaje es el despacho de un poeta inundado de
cuartillas.
Los espejos están rotos, el azogue adquirió dos
alas y se fue a posarse al cielo.

Noche

Los astros tiritan de frío.
Se arropan en las nubes.
Las sombras avanzan en puntillas.
Monjes en oración en los bosques.
Se asoma la luna al palco y ríe
histriónica.
Se escapó el tintero al calígrafo que
pone tildes en el ciclo.
El velero que iba a Tauro zozobró.
Una cerilla se apagó en el cielo.
Los árboles lloran coágulos de carbón.
el ruiseñor da cabriolas, hastiado de
declamar sonetos.

La luna

Las nubes son pompas de jabón.
La luna envía a júpiter una cita en un
mensaje telegráfico.
«En la constelación Andrómeda a las
tres de la tarde del 7 de Mayo del año cien mil.
Estaré tomando un kocktail en el bar
de la esquina».
Júpiter -después de firmar el recibo con la punta de un
[ala de un
aeroplano -ríe concupiscente¹.

Os termos das dedicatorias aos dous membros do «Cenáculo ourensán» que levan «Noite» e «Neve», pon ben ás claras a influencia que recibe Euxenio Montes para a adopción do galego como lingua literaria. Se a presentación que fai Vicente Risco de Montes aos lectores de *A Nosa Terra*, non deixa lugar a dúbidas da esperanza que tiña no novo poeta para o desenvolvemento dunha poesía de vangarda en galego, conforme aos criterios estéticos imperantes en Europa, cómpre sinalar que o poema «Bambalinas» publicado por Risco en xuño de 1920 en *Grecia*, leva a seguinte dedicatoria: «A mi entrenador Eugenio Montes», o que probaría a función de intermediario que desempeña o autor de *Poemas a tres cas o neto* entre os núcleos ultraístas españois e o círculo galeguistas de Ourense. Como simple anécdota, digamos que o poema ultraísta de Montes «Atardecer en New York» vai dedicado así mesmo a Vicente Risco².

1. Barcelona: Editorial Mitre, 1989, pp. 228-30.

2. Para as relacións de Vicente Risco coa vangarda, Vid. Eva Valcárcel, «Vicente Risco y la estética futura» en *Cuadernos de Estudios Gallegos*, nº 104, Santiago, 1991, pp. 393-404.

Os poemas «Noite» e «Neve» xa foron reproducidos en 1989 por César Antonio Molina en *Prensa literaria en Galicia (1809-1920)*, pero este estudioso das publicacións literarias non alude en ningún momento ás relacións textuais que manteñen cos poemas homónimos en castelán, a pesar de que el tamén os reproduce en nota.

Baixo o título xeral de «Alalás da noite de S. Xoan», Montes dedica a Ramón Cabanillas as seguintes composicións, dadas a coñecer no nº 12 da revista *Nós* (25-VIII-1922): «Pol-o mar abaixo», «Collín unha estrela ferida», «Eu quero ter unha púa», «Dend'o outo d'un picouto», «Margarida que vas pro muiño», «Alalá do pelingrin» e «Pol-as corredoiras ispidas...».

Os poemas «Noite de San Xuán», «Canta o sol verdecente antre o carballo» e «Romance ô mar» apareceron publicados no número de xaneiro de 1923 da revista galeguista de Betanzos *Rexurdimento*. Esta publicación, que fora primeiramente un órgano da Irmandade da Fala da vila, convértese en 1923 en voceiro da Irmandade Nacionalista Galega que dirixía Risco, de aí que na segunda etapa perda o seu primitivo localismo. Entre os textos literarios que vai incluír nos cinco números por nós consultados, podemos rexistrar poemas de Ramón Cabanillas, Ribas Montenegro, López Abente, Victoriano Taibo e Manuel Antonio.

Estes tres poemas de Euxenio Montes levan a indicación de que pertencían ao libro *Alalás*, «xa no prelo», aínda que nunca vería a luz con tal título, senón que se irá transformando en *Versos a real o neto* –ese é o título que aparece, cando menos, co poema «Morre o silencio en Santiago», en *El Pueblo Gallego* (25-VII-1930)– ata converterse en *Versos a tres cas o neto*.

«Tornan as vacas para a aldea» foi publicado por primeira vez no número consagrado ao Día de Galicia de 1923 por *A Nosa Terra*. Nunha nota, indícase que este texto tamén corresponde a *Alalás*. O poema foi descartado por Montes á hora de confeccionar o volume de 1930, pero é bastante coñecido porque tivo a fortuna de ser incluído nas antoloxías elaboradas polo seu amigo Alvaro de las Casas e por Francisco Fernández del Riego.

Baixo o título xenérico de *Alalás*, apareceron publicados en *El Pueblo Gallego* (25-VII-1924) os poemas «Biografía de un vieiro» e «No día de San Martiño». O primeiro leva a data de 1922, e polo seu título podémolo poñer en relación con «Biografía do liño» de *Versos a tres cas o neto*. Aínda que no xornal vigués o epígrafe «Vita nostra peregrinato (sic) perpetua» figura por riba do título de «Biografía de un vieiro», cremos que se trata dun simple erro de composición de *El Pueblo Gallego*; por iso nós optamos por reproducilo como pertencente exclusivamente a ese poema.

Polo que respecta a «No día de San Martiño», hai que advertir que foi recollido polo malogrado xornalista de Bueu, Johán Carballeira no suplemento literario de *El Pueblo Gallego* (10-XI-1929) a Bueu en sus fiestas patronales», coas variantes «e dos acios de estrelas do ceo, bo viño» e «Lamben os fumes dos magostos». Aínda que, certamente, «No día de San Martiño» mantén algún motivo temático común a «San Martiño» de *Versos a tres cas o neto*, hai que consideralos como dous poemas independentes.

Os textos titulados «Gaita», «Gaita e redoblante», «Romaxe» e «Volta» levan como título xeral «Os poemas da terra galega», publicados por primeira vez en *La Zarpa* o día 11 de xaneiro de 1923.

En relación cos temas dos dous primeiros poemas desta serie, queremos chamar a atención sobre o interese de Euxenio Montes pola música e a danza folclóricas que reflecten non soamente as prosas de *Estética da muiñeira*, senón tamén a glosa literaria que acompaña aos cinco debuxos do seu amigo Manolo Méndez «Anacos da muiñeira», publicados en *El Pueblo Gallego* (10-VIII-1924). Ademais, con motivo do Día de Galicia dese mesmo ano, en *El Pueblo Gallego* Montes publica unha extensa descrición da cidade de Ourense, ilustrada cun debuxo dun gaiteiro de Méndez co título de «Muiñeira».

Polo que se refire ao último poema aquí recompilado, «Vida e morte da Albina», hai que dicir que foi publicado no número especial que *El Pueblo Gallego* dedicou ao Día de Galicia do ano 1929. Figura a carón do «Romance de Barba Azul» do seu amigo Cándido Fernández Mazas, que aparece ilustrado por Rafael Dieste. Como vemos, tres destacados membros da chamada Xeración do 25 galega que colaboraron activamente durante os anos vinte no xornal de Portela Valladares. Ao remate da composición de Euxenio Montes aparece a seguinte nota bibliográfica: «(Do libro preto a saír en tradución francesa)».

Nós sospeitamos que nas publicacións periódicas galegas ten que haber aínda máis poemas galegos de Montes non recollidos no volume que editou Anxel Casal en 1930. Como é sabido, ao adherirse ao fascismo español, nos anos trinta este escritor ourensán non soamente abandona o uso literario do galego, senón que tamén deixa de cultivar a poesía —unha excepción serían os «Tres sonetos al violín de Cremona» de 1935— a medida que a súa prosa vai adquirindo unha forte tonalidade lírica. Neste sentido, resulta moi reveladora a súa declaración «poética» que Fernández del Riego inclúe na *Escolma de Poesía Galega* de 1955. Evidentemente, o abandono da poesía por parte de Euxenio Montes non quere dicir que durante a Guerra Civil non se servise dela, ao igual que tantos escritores dun e doutro bando, como unha arma de combate ideolóxico, aínda que el o fará sempre desde unha posición netamente fascista. Para confirmar esta interpretación é imprescindible a lectura dos poemas «En un principio», publicado no nº 19 da revista de FET y de las JONS *Vértice*, e o «Soneto a José Antonio», incluído na *Corona de sonetos en honor de José Antonio Primo de Rivera*.

Por razóns de espazo, na presentación destes poemas galegos de Euxenio Montes, non podemos facer unha análise estilística dos mesmos, pero si é conveniente advertir que non supoñen grandes novidades para o coñecedor da súa poesía en galego e en castelán. De forma moi sintética, cabe caracterizarmos esteticamente os trece textos aquí reunidos efectuando unha triple división. Na nosa opinión, os poemas «Noite» e «Neve» intégranse no máis puro ultraísmo que cultiva Montes en castelán nas revistas españolas de vangarda dos anos 1919 e 1920. Os dezasete textos seguintes non se diferencian moito das composicións incluídas en *Versos a tres cas o neto*, coa consabida combinación de imaxes ultraístas con temas e ritmos de carácter popular. Neste sentido, o neopopularismo da serie «Alalás da noite de S. Xoan» non pode ser descontextualizado totalmente das «Copras» que en 1923 publica Ramón Cabanillas en *La Temporada de Mondariz*, e dos «Cantares o povo»

que dá a coñecer por aquel entón Victoriano Taibo en varios números do suplemento «Domingos literarios de *Galicia*» do xornal de Paz Andrade, pois estes poemas evidencian un intento común de renovar formas e ritmos do lirismo tradicional; un proxecto estético que parecen compartir tamén Evaristo Correa-Calderón, Amado Carballo e Emilio Mosteiro.

Máis orixinalidade, en cambio, ten para nós «Vida e morte da Albina», pois neste poema déixase sentir a influencia do surrealismo no emprego de elementos irracionais, aínda que temos a sospeita de que Montes os utiliza cunha finalidade humorística, como se pretendese burlarse do último *ismo* da vangarda, á que el contribuíra decisivamente a arraigar no ámbito galego.

Poemas non recompilados

Noite

A Vicente Risco, en
lembanza dos vésperos
socráticos do ano que
finou.

Trémen as estrelas de frío
Arrópanse co'as nubes
O reiseñor, canso de solfear sonetos, apagouse
Monxes orantes nas carballeiras
Un oboe comenza a obertura
As nubes son binchas d'ensexon qu'estoupan
Andan d'arrastro as somas paseniño
Deitase no antepalco a lua e ri histriónica
Mudas
Fontes mouras xurden do chao
As estrelas son mistos que s'apagan
Aquil barco qu'iba pra Stokolmo naufragou
Grilos de ruada
Crebaron trinta vasos ô brindare
Esqueceusel'ô tinteiro ô calígrafo que puña tilde no ceo
A lua mándalle razón a Xupiter n'un telefonema

«NA CRUS DO NORTE ás duas da tarde do vinte
de San Xuan do ano cen mil
Estarei bebendo un cocktail no bar da revolta.»

Neve

A Anton Lousada,
amador de Galicia coma
ninguén.

Baixan puntas d'estrelas
Bican as corozas e deixan parches nos traxes
Dom'a neve no colo do outeiro
Telon d'un cine crebándose nos ollos
Store cubrindo o hourizonte
As cuartillas choven pelotas de tennis
Qu'o chegar â terra non queren brincar
A neve chama nas portas c'os cotovelos
A terra é o despacho d'un poeta cuberto de cuartillas que
[choran
Brinca o sol
A luz da carabiolas
Rin os piñeiros ensinando os dentes
Os espellos están crebados no chao
O azogue roubou duas áas e fuxe a cabalo do lombo do arco
[da vella.

Pol-o mar abaixo

Pol-o mar abaixo, pol-o mar enriba,
Pol-o mar abaixo
Pol-o mar enriba
Ven layándose un vento mareiro
Ai le re le le lo
Trai bágoas nos ollos
Cubríndolle toda a faciana os cabelos.

No mar embaixo
No mar enriba
Párate, vento mareiro:
Pra darche ledicias
Trouxen meu pandeiro,
Vento mareiro que fumas en pipa
Párate vento mareiro.

Den'o outo d'un picouto

Dend'o outo d'un picouto
Un aturuxo cai no val
Ujujuu, ei ujuju

Picotean n-il
Todal-as galiñas e galos do lugar
Probe aturuxo, ujuju, soio fai chorar
Probe aturuxo, ei ju ju ju, soio fai chorar.

Margarida que vas pro muiño

Margarida que vas pro muiño
Lalalo ai lalala
Margarida chégate acá
Margarida que vas pro muiño
Pousa â veira do meu fol
Os sapos escoitan e din cro cro
Non hai galán, Margarida
Noi hai galán n-esta Terra
Capaz de moer ô sol.

Collín unha estrela ferida

Collín unha estrela ferida
Tou tou tou porrou tou
Collín unha estrela ferida
E quiteille as plumas
E n-unha gayola, ai lelelo
Tou porrou tou
Ben mantida, ben bebida
Ben mantida, ben bebida
Funlle curando a ferida
E a estrela botouse a cantar
E a estrela botouse a cantar
Ai lalala, ai la la lá.
E cando xa estivo curada
Tou porrou tou
Abrinlle â mañá a gayola
Abrinlle â mañá a gayola
A-ai la lá
E a estrela botouse a voar
Si. E a estrela botouse a voar
Ai lelelo, tou, tou, tou porrou tou
A estrela botouse a voar.
Ai lalalá.

Alala do pelingrín

No camiño de Sant'Yago
Esquecín o meu bordón
E na ponla d'un carballo
Perdín o meu curazón.
Perdín o curazón meu
Pro traigo a cabeza
 Ai la la le le lo
 Chea de salayos
E as cunchas cheas de perdós
Vou chamar n-ise castelo
Señor dos cen capusayos.
O' rubila e ô baixala
A costaña de Canedo
Ouvín a un carabel
Berrando n-un penedo
Tra la lá, tra la le lo...
Ouvín a un carabel
Berrando n-un penedo.

Eu quero ter unha púa

Eu quero ter unha púa
 Lilirili,
Eu quero ter unha púa
Heina d'ir mercar â vila
Si alí nona hai, â cidá.
Eu quero ter unha púa
Pra tocar a guitarra en rayola de lúa.
 Ai lerelc, ai la-ra-lá.
Pra tocar a guitarra en rayolas de lúa.

Pol-as corredeiras ispidas...

Pol-as corredeiras
Ispidas, encoiras,
Pol-as corredeiras que van boca a baixo
Pol-as corredeiras que trepan e choutan
 Pol-as corredeiras
 Ispidas, encoiras,
Molladas de lúa que lamben o chao.
 Ai lelelo, i-ai lelelo
 Ai lelelo, i-ai lalalá.
Baixan as cantigas
Xa desguedelladas

As loiras cantigas
Cansas, sofocadas.
As cantigas mozas
Como os mariñeiros
Con pinchos de toxos
Feridas, tatuadas
 Ai lelelo, i-ai lelelo
 Ai lelelo, i-ai lalalá.

Baixan as cantigas
Pol-as corredoiras
que lamben o chao
Baixan as cantigas
Collidas da mao.

Noite de San Xuán

Noite de San Xuán
Pra tomar-as ondas vaise a lua ispir
Un paxaro tolo, Baya de Bentraces,
azana no pico un bico pra tí.
Como axita os brazos a fogucira eu pena
a pandeira, Baya, coma tí, é morena.
Roxan total-as facianas coros de aturuxos ledos
na fogueira rebuldeira estoupa un saco de medos.

Noite de San Xuán
Pra tomar-as ondas vaise a lua ispir
un paxaro tolo, Baya de Bentraces,
azana no pico un bico pra tí

Canta o sol verdecente antre o carballo

Canta o sol verdecente antre o orballo,
oxe é día de inverno riedeiro.
Pol-as touzas brincando un atallo
chega a ver ó sol cantareiro
As mazorcas de millo tumbadas
na solana da casa veciña
foron pórse á madeira asomadas
noivas do sol que rua na esquiña
Soio a casa da meiga da aldea
tangaraña, tolleita e doente,
por mais que ben se esforza e renquea
non apaña ó bó sol verdecente.

Romance ô mar

Que bonito cabelo téis, mar,
quen cho cabelaré.
Si será pol-a Pascua,
ou pol-a Trinidadá.
Aquel que cho cabelare,
bó cabelador será.
Os remos daquela dorna,
quisérancho cabelar.
A foula escáchase diante,
i-o ronsel vai por atrás.
A baba da dorna lembra
a baba de un canso cán.
As trenzas que os remos trenzan,
un xi náufrago ha encintar.

Tornan as vacas para a aldea

Tornan as vacas para a aldea;
vacas roxas, vacas mouras,
vacas de coor marela.

Foi avisarlle un luceiro:
«a teixa noite está preta»;
lembráronse do cortello lonxano,
tamén da herba
qu'escoa o suor do corpo,
loira cabeleira d'unha Madalena.

Tornan as vacas para a aldea;
vacas roxas, vacas mouras,
vacas da coor marela.

Como no San Xuán as mozas,
con cercixas nas orellas,
axiña elas van con fallas
encol do pescozo e testa.
Todal-as folliñas bican,
docemente, a sua pel tépeda
si quixeran voar poderían,
pois no mesmo lombo duas alas levan,
mais prefiren voltar paseniño
depinicando nas froles das veiras
hastra qu'os zagales lle berren:
«Ey, vacas, seique non tendes presa!»

Tornan as vacas para a aldea;
vacas roxas, vacas mouras,
vacas da coor marela.

Un instante se pararon
a carón d'unha figueira;
todol-os figos bulían,
sonaxas d'unha pandeira,
porque o vento os abanaba
como campanas nas festas;
entón os cornos das vacas
¡como tremaban de invexa!,
ponlas que no pairen froitos
nin coñecen primaveira.

Tornas as vacas para a aldea;
vacas roxas, vacas mouras,
vacas da coor marela.

Xa tiraron do carro mancado,
xa cabelaron c'un arado a terra,
xa deixaron nas augas dos regos,
onde elas beberon, fiiños de estrelas.

Tornanas vacas para a aldea,
vacas roxas, vacas mouras,
vacas da coor marela.

Alí as agardan as donas,
para lle munguil-as tetas;
e para que fique nas cuncas
a esmola da leite fresca,
branca como a lua,
como a lua chea.

Biografía de un vieiro

«Vita nostra peregrinatio
perpetua».

Cando era neno o vieiro
baixaba as corgas brincando;
todo-l-os ventos da serra
ianlle o bombo empurrando.

Agora, no val, xa vello,
renquea, canso,
percisa de tomar folgos
pra poder seguir viaxando.

Atopou n'un ermo chan
—pedra e candil— un cruceiro;
lembrouse de antigo crime
«...Eiquí, o abad de un mosteiro...»

Súpeto, trocou a coór
rosmaba un rezo un piñeiro;
xura o camiño que viu
apresuarse a un luceiro.

Non deu con trasnos nin meigos
pro si co-a Santa Compañía;
agarrado nas sileiras
pasou a noite sin fala.

Coidaba que eran ladrós
toda-l-as negras montañas;
os tarabelos dos muiños
tanto coma il non tremaban.

O acimar ergueito souto
viu, na fonte de un lugar,
—faciana e faciana xuntas—
mozo e moza a se bicar.

As cereixas das cerdeiras,
de tanto se abermellar,
estoupaban; o vieiro,
scrodio, tornou ó andar.

Cando, po-l-o sol mollado,
—asina na eira o centeo—
fa, recibiu acougo
de unha debesa no seo.

Ficou o vieiro dormido
como un anxeo no ceo;
á brisa, as follas dos árbores
llo contaron en segredo.

Pra ollar rapazas ispidas
chegouse á veira dorío;
viu coma si se bañasen
as mazarocas do millo.

Estivo, antre lusco e fusco,
espeitándoas a cotío;
(i-escoitou, sin cubizalo,
o amor da estrela e do grilo).

Nin cabazas ni estadullos
pra andar terras lle cumprían;
pelengrín profán e ledó,
romeiro das romarías.

Os que levan as vieiras
non son vieiros il decía.
Foron verbas derradeiras
as que lle ouvín eu un día:

«Algús pelengrís son noivos
da nai de Xesús, María;
miñas noivas foron outras
chámanse elas lonxanías».

No día de San Martiño

Pan de lua
e dos acios de estrelas do ceo bo viño..
San Martiño.

Lamben os fumos dos magostos
as amarelas montañas do outono,
do mesmo xeito que os cas de palleiro
as garimosas maus do seu dono.

Bota na cunca, moza, as meixelas
bota as meixelas que hei de beber,
que xa me estouran os bicos nos beizos
como as castañas na cinsa, ó arder.

Pan de de lua
e dos acios de estrelas do ceo bo viño..
San Martiño

Gaita

Alguén escondeu a lúa
dentro da gaita
alguén escondeu a lúa
que se perderá na Atlántida
pol-as noites ¡como canta
erguendo o ceo lonxano
as suas nostalxias!

A gaita, alma de carballo
pusérona abermellada
porque campase nas festas
por antras mozas galanas.

Pro na sua ispidéz orfa
non é así; é verde e branca:
verde, como o é a morriña,
branca, como o é a espranza.
O gaiteiro, na fondura
do peito, durmindo a gaita.

Gaita e redoblante

A gaita riza as olas
opacas do tambor.
A gaita naufragou
como un adios.
Lua que arrola
a un luceiro ferido
lua que arrola
a viuda voz.

Romaxe

Tamén astra o romaxe
rube un camiño branco.
Os milleiros, o velo pasar,
vano saudando
con un xesto muy fidalgo
vilego, e tamén paisano.
Tamén astra o romaxe
rube un camiño branco
camiña que te camiñas
paseniño e confiado.

As cántigas agrarias
tremantes como un rebaño.
Co aguillón das saudades
vounas, eu, pastoreando.

E verde o campo
mais o meu corazón e o teu xustillo,
moza son coorados.

Por entre o adro da ermida
xoga o vento campechano
cos rapaces, o vento mariñeiro
xa un pouquiño borracho.

As fallas dos piñeiros,
dos piñeiros cansados.
Como son noviñas
están beilando.
Galán, están as probes
por ti agardando.

Coas anduriñas,
ó alto, ó alto,
as campiñas
fuxen voando.
E ti, galo da eirexa,
galo metálico,
quiseras detelas
cacarexando.

O monte, virxen de altura,
sigue doorido o rastro
do eco raparil
que vai no aire azanando.

Volta

A sombra da alma en fror,
mais doce que o vrau
recoller a miña ledicia
ó seu colo, coa sua mau.

E miñas olladas
que iban bordando
a arela no teu dengue
con fio emocionado.

Xa sei porque me non bicaches
amor, o ir voltando.
Aquela estrela tola,
sempre espiándonos.

O mar é mui relixioso;
víanos vir cantando,
non cmbargante, seguía
as suas oraciós rezando.

Vida e morte de Albina

Albina tivo, de nena, as vexigas
e tivo unha aguillada pra levar o gando
e tivo moito medo un serán en que os bois, o beber no regueiro,
deixaron alí esquencidos os ollos.

Albina tivo, de moza, o cabelo tan louro
que as pitas, ô vcla, xa puñan ovos fridos.
E tivo, también, un mozo, que ô voltar do romaxe
ergueuna por embaixo dos brazos.
E foi en lembranza de esa volta da festa
que lle nasceron os sobacos.

E tivo, de muller, catro fillos.
E tivo un burato na memoria
denque o mais novo marchou â Habana.
E ise burato era como o que fan os rapaces
pra poder mexarlle ôs grilos.
E tivo, también, trinta e dous dentes.

Albina tivo, de vella, o cabelo branco,
porque perdeu o muiño no interdiuto.
E nise muiño moía a Ana de Congostro o seu riso de bultras
pra ciscarlle â Albina a fariña nas pelexas.

E tivo, asimesmo, o bocio na gorxa.
E no intre do bocio un galo estaba metido.
E ise galo cacarexaba cando o cu da noite
puña a alborada no río,
como a neta o primeiro bico desperto
nas barbas do abó.

E tivo duas maus.
E dez uñas pra matar os piollos da chuva.
E unha admiración por o segredario do concello.
E esa admiración era redonda e sempre quente,
como as bostas das vacas cando san do forno do bandullo.

E tivo oito netas que levaba â escola por os camiños
como a cabra leva seus puntos suspensivos.
E tivo un pano de liño.
E con ise pano limpaba, no inverno,
a baba que lle caía, nas mañás, â solaina
e as leganas da fenestra
e os mocos dos vieiros cando fican soios
e non teñen a quen preguntarlle por o lugar mais preto.

E tivo –isto non podo calalo–
a ialma mais tenra que os ollos do ceo
cando guichan por o teito dos piornos famentos.

Mais a Albina xa non ten nada
mais que o cobertor no chau e unha vela asustada.
Porque onte ô xugar â brisca
saíulle a morte na pinta,
e lembrouse do fillo que marchara pra quinta.
E entón ouviu â fonte sin dia
rezarlle responsos de balde na esquina.
E ouviu que a fonte decíalle:
morre a ben co señor, Albina.

E viu entrar unha meiga por a chimenea,
e sentíu que se malparían as tellas co fume
e ben coñeceu â meiga, que era, de fixo, a Ana de Congostro
e sentiu que a meiga abría dous sacos cheos de noite
e que lla botaba por os ollos
e quixo encender un berro
pero a saliva molláballe o rascador da gorxa.

Entón a meiga colleulle un ollo e gardouno no refaixo
e colleulle o outro e púsose a batilo na sartén.
E arrincoulle os dez dedos da mau un a un
e empanounos sin presa.

Dimpois sacou un rosiñol de debaixo do delantal
pra que lle cantase a cada dedo unha letanía.

Cando as dez letanías finaron,
a meiga cortoulle un peito
e deullo ô gato pra que se entretivese.
Logo sacoulle a língoa, e afiouna n-unha roda de afiar
e tamén a gardou.

Aínda lle arrincou unha orella pra pola no carro
na mera da roda vella.
A outra orella deixoua porque tiña sabañós.
E sacoulle unha moa careada
e envolveuna nun papel de prata
e meteuna nun cadaleito de touciño.

Entón viñeron catro formigas
e levaron o cadavre da moa ôs ombreiros
e con vinte alfileres de testa negra
craváronno -carpinteiras- n-unha rayola de sol.

Entón apareceu o vento e tirou á rúa tres tellas.
Por ise burato escapou o fumo, choutando.
Foi o fumo quen chamou ôs veciños.